

УДК 378

*Романовський О.Г.,
м. Харків, Україна*

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСНОВИ ГУМАНІЗАЦІЇ ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ

Постановка проблеми. У сучасному суспільстві помітно підвищилася соціальна роль освіти: від її спрямованості і ефективності сьогодні багато в чому залежать перспективи розвитку людства. Освіта, особливо вища, розглядається як головний чинник соціального і економічного прогресу. Причина такої уваги полягає в розумінні того, що найважливішою цінністю і основним капіталом сучасного суспільства є людина, яка здібна до пошуку і освоєння нових знань і ухвалення нестандартних рішень.

В середині 60-х рр. передові країни прийшли до висновку, що науково-технічний прогрес не здатний вирішити найбільш гострі проблеми суспільства і особистості. Як виявилось між ними існує глибоке протиріччя. Колосальний розвиток продуктивних сил не забезпечує мінімально необхідний рівень добробуту сотень мільйонів людей; глобальний характер має екологічна криза, яка створює реальну загрозу тотального руйнування середовища існування всіх земель; безжалісність відносно рослинного і тваринного світу перетворює людину на жорстоку бездуховна істоту.

Саме сьогодні головним завданням вищої школи і нашого ВНЗ зокрема є підготовка професіоналів своєї справи. Такі фахівці повинні володіти не лише професійними знаннями, але і високим рівнем компетентності, духовності, морально-етичними переконаннями, певним рівнем загальної культури, інноваційним характером мислення, системним підходом до аналізу складних професійних ситуацій, здатних до швидкої адаптації в сучасних складних соціально-економічних умовах, що прагнуть до самовдосконалення, саморозвитку та самореалізації.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У вітчизняній соціології, психології, педагогіці проблемі духовного виховання особистості фахівця присвячено роботи таких видатних педагогів як В. А. Кудін, В.Г. Кремень, І. Д. Бех, О.Г. Романовський, Л.С. Нечепоренко, І.А. Зязюн, Г.П. Васянович та багато інших.

Проблемі особливостей професійних та духовних орієнтацій студентської молоді було присвячено дослідження багатьох українських, російських та зарубіжних фахівців, зокрема А. Дмитрієва, В. Добриніної, С. Іконнікової,

І. Кона, О. Криштановської, Т.Н. Кухтевича, О.Романовського, О. Пономарьова, В.Кудіна, А. Андрущенко, Н. Ничкало тощо. Торкалися вчені і проблем гуманізації освіти (В. Астахова, Л. Белова, А. Мамалуй, Л. Товажнянський, А. Ветошкін, Л. Журавльова, І. Ільїнський тощо).

Однак, на аншу думку замало уваги приділено було психолого-педагогічним основам гуманізації вищої освіти, особливо в контексті Болонського процесу та нещодавнього наказу МОН щодо скорочення кредитів на вивчення гуманітарних дисциплін.

Тому **мета** нашого дослідження – показати співвідношення якості вищої освіти із процесом її гуманізації, розкрити зміст поняття «гуманізація», конкретизувати її психолого-педагогічні основи та виявити ефективність формування майбутнього фахівця у вищій школі при вивченні ним циклу психолого-педагогічних дисциплін.

Останніми роками все більше стала усвідомлюватися обмеженість і небезпека подальшого розвитку людства за допомогою чисто економічного зростання і збільшення технічної могутності, а також та обставина, що майбутній розвиток більше визначається рівнем культури і мудрості людини.

Все це робить очевидним той факт, що в подоланні найгостріших глобальних проблем людства величезна роль повинна належати освіті.

Слід підкреслити, що практично всі розвинені країни проводять різні за глибиною і масштабами реформи національних систем освіти, бо держави усвідомлюють, що рівень вищої освіти в країні визначає її майбутній розвиток. У руслі цієї політики вирішуються питання пов'язані з якістю освіти, новими функціями вищої школи, кількісним зростанням інформації і поширенням нових інформаційних технологій тощо.

Але в той же час все частіше говорять про усесвітню кризу освіти. Освітні системи не виконують своєї головної функції – формувати творчі сили суспільства.

Сутність світової кризи бачиться перш за все в орієнтації системи освіти на минуле й відсутності орієнтації на майбутнє. Тому реформування вищої школи в нашій країні – нагальна потреба. Зміни, що відбуваються в суспільстві, усе більш об'єктивізують недоліки вітчизняної вищої освіти, а саме:

- неймовірно низька оплата праці фахівців знизилася цінність вищої освіти, її елітарність і статус в очах суб'єктів навчання;
- відсутність науково-методичної бази необхідного рівня якості;
- надмірне захоплення професійною підготовкою, яке інколи витісняє духовний і культурний розвиток особистості;

- перевага технократичного уявлення про соціальну роль фахівців, культивування неповаги до природи і людини;
- різке зниження фінансового і матеріального забезпечення освіти.

Посередній підхід до особистості, валовий випуск "інженерної продукції", незатребуваність десятиліттями інтелекту, таланту, професіоналізму привели до нівелювання етичних цінностей, до деінтелектуалізації суспільства, падіння престижу високоосвіченої людини. Ці факти доводять, що відмова від гуманітарного компонента може привести суспільство до трагічних наслідків. Життя людей неодмінно повинне регулюватися новими цінностями й ідеалами, нова цивілізація має бути гуманною і етичною.

У нових технологічних системах все складніше здійснювати зовнішній контроль над діяльністю працівника і якістю його праці. Різко зростає значення етичних і психологічних якостей особистості, таких, як чесність, сумлінність, дисциплінованість, наполегливість, урівноваженість, здатність приймати виважені рішення тобто тих якостей, які в сумарному вигляді можна співвіднести з поняттям "відповідальність".

Йдеться про вироблення у студентів уявлення про їх особисту відповідальність за історичні долі людства, розуміння того, що свобода творчості нерозривно пов'язана з відповідальністю вченого та інженера. Отже, однією з найважливіших проблем сучасної освіти є вимивання з підготовки фахівця гуманітарної складової.

У зв'язку з цим все більш актуальним стає питання про необхідність зміни парадигми освіти. Сучасна парадигма освіти повинна бути гуманістичною, людиноцентриською, повинна зосереджуватися на духовно-розвитоків суб'єктів навчання, на їхній системі цінностей. Вона мусить ставити завдання формування етичних і вольових якостей фахівця, розвивати творчу свободу особистості.

За умови використання нової методології проблема гуманізації і гуманітаризації освіти набуває набагато глибшого сенсу, ніж просто залучення людини до гуманітарної культури.

Мета і зміст гуманітаризації визначаються суспільними потребами, яким вона повинна відповідати. Вона особливо актуальна у сфері технічної освіти. Відомі вчені так визначають спустошуючу дію на людську культуру технократичного мислення: "Для технократичного мислення не існує категорій моральності, сумління, людського переживання і гідності". Фахівець технічного профілю може виконувати завдання з найбільшою ефективністю для виробництва, але в той же час він може не враховувати інтереси суспільства в інших ракурсах життєдіяльності соціуму.

Поняття "гуманізм" пов'язане з поняттям "людина". Складність визначення співвідношення понять "гуманізму" (як все, що пов'язане з людиною) і "гуманітаризму" (як все, що пов'язане з гуманітарними науками і предметами) полягає у тому, що визначення цих понять рухливі. Вони будуються заново в кожному нову історичну епоху, і залежно від того, що розуміється під свободою і природою людини, розуміння гуманізму визначається по-різному. Поняття "гуманізм" детермінує усі гуманітарні науки і предмети. Гуманізм – це явище культури й історії, система переконань, що історично склалася і змінюється, визнає цінність людини, а гуманітаризація – це процес ствердження, укорінення, інституалізації цієї системи переконань за допомогою гуманітарних наук.

Зазвичай, говорячи про гуманітаризацію інженерної освіти, мають на увазі лише збільшення частини гуманітарних дисциплін у навчальних планах ВНЗ. При цьому пропонують студентам різні мистецтвознавчі та інші гуманітарні дисципліни, що рідко бувають безпосередньо пов'язані з майбутньою діяльністю інженера. Але це – "зовнішня гуманітаризація".

У значній частині сучасної науково-технічної інтелігенції панує технократичний стиль мислення, який "вбирають" в себе і студенти з самого початку навчання у ВНЗ. Тому вони ставляться до вивчення гуманітарних дисциплін як до чогось другорядного, проявляючи інколи відвертий нігілізм.

На мій погляд сутність гуманітаризації освіти бачиться перш за все у формуванні культури мислення, творчих здібностей студента на основі глибокого розуміння всієї культурно-історичної спадщини. ВНЗ покликаний підготувати фахівця, здібного до постійного саморозвитку, самоудосконалення і чим багатше буде його внутрішня сутність, тим яскравіше вона виявиться в професійній діяльності.

Ефективність засвоєння необхідних знань, формування конкурентоспроможного професіонала А.Ю. Джантіміров вбачає у розширенні обсягу викладання психолого-педагогічних дисциплін, які мають вивчатися з метою розвитку педагогічної самосвідомості та творчої індивідуальності майбутнього інженера, що виявляються у способах аналізу, проектування і рефлексії освітньої діяльності. Погоджуючись з науковцем, за необхідне вважаємо розкрити зміст та основні цілі гуманізації вищої технічної освіти у процесі вивчення дисциплін психолого-педагогічного циклу [3].

Отже, основними психолого-педагогічними цілями гуманізації вищої технічної освіти повинні стати:

1. Формування у студента якостей особистості, необхідних для успішної майбутньої трудової діяльності, а також для задоволення потреб саморозвитку, самоудосконалення і самореалізації.

2. Подолання в молодіжному середовищі таких негативних соціальних явищ, як егоцентризм, груповий егоїзм, моральну деградацію, комплекс соціальної неповноцінності, різке падіння шкали етичних цінностей, зневіри в соціальному прогресі, невпевненості у майбутньому тощо.

3. Подолання технократичних стереотипів мислення, утвердження гуманітарної культури.

4. В умовах дефіциту навчального часу одним з основних напрямків організації навчального процесу в університетах має стати міждисциплінарність у навчанні. Це сприяло б проникненню гуманітарного знання в природничо-наукові і технічні дисципліни, збагаченню гуманітарного знання природничо-науковою і фундаментальною компонентами.

Рекомендується дотримуватися переважно двох напрямків:

а) інтенсивне введення в суто технічні вузи дисциплін гуманітарного циклу;

б) збагачення гуманітарних спеціальностей і дисциплін основами технічного і природничо-наукового знання і навпаки.

Міждисциплінарний підхід сприяв би формуванню у студентів нестандартного мислення, здатності вирішувати комплексні проблеми, що виникають на стику різних сфер діяльності людини, бачити взаємозв'язок фундаментальних досліджень, технологій і потреб виробництва і суспільства, уміти оцінювати ефективність тієї або іншої новизни, організовувати її практичну реалізацію.

Як варіант взаємодії між гуманітарним і технічним циклами можна запропонувати залучення до читання спеціальних курсів, особливо пов'язаних з історією і методологією науки і техніки, викладачів і співробітників спеціальних кафедр. Як показує практика, викладачі, що глибоко цікавляться філософськими та історичними проблемами є в будь-якому ВНЗ. Необхідно на основі продуманих програм формувати у студента єдину картину світу, в яку в нерозривній єдності включене наукове і соціальне, технічне і гуманітарне, особистісне і суспільне.

5. Посилення підготовки інженерів у правовій, мовній, екологічній, економічній, ергономічній сферах, а також забезпечення можливості здобуття студентами в технічному університеті другої гуманітарної або соціально-економічної спеціальності тощо.

Важливим завданням гуманізації освіти мають стати гуманні технології навчання і виховання студентів, створення в університеті гуманітарного середовища. Гуманітарна освіта повинна допомогти людям здолати відчуття власної незначущості, безпорадності і розгубленості, що властиві людині в

сучасному суспільстві. Дуже важливо підтверджувати індивідуальну цінність кожного з нас. Гуманізм в освіті повинен бути спрямованим проти зростаючої в сучасному суспільстві тенденції в оцінці людей за "шкалою", що переможці краще переможених, інженери кращі за робітників, лікарі кращі за сестер милосердя і так далі. Сучасна соціальна структура ще сприяє тому, аби увічнити подібні міфи, як би перетворюючи на людей "другого сорту" тих, хто за посадою знаходиться на нижчому рівні.

Одним з головних психолого-педагогічних завдань гуманізації вищої технічної освіти повинно стати формування у людини і громадянина відповідальності за вдосконалення суспільства. Сьогодні немає соціальних інструментів, молодіжних організацій, що займаються безпосередньо проблемами виховання. Виховання повинне пронизувати навчальний процес. Його змістовні і процесуальні характеристики повинні відповідати новій освітній парадигмі, стратегії і тактиці розвитку освіти. Тому виховувати студента потрібно викладацькому корпусу вищої школи, акцентуючи свою увагу саме на цій складовій. Кожному викладачеві сьогодні необхідно внести корективи в свою професійну діяльність.

Важливе місце в гуманізації навчального процесу в університеті можуть і повинні відігравати соціально-гуманітарні кафедри. Викладання дисциплін на цих кафедрах повинно збудити інтерес студента до гуманітарного знання, він повинен переконатися в його корисності, значущості для майбутнього, навчитися використовувати при виконанні своїх професійних обов'язків, долаючи технократичні стереотипи.

Стереотипи отримують свій розвиток та оформлення в свідомості саме у період навчання у ВНЗ, а остаточно закріплюються під час самостійної роботи і тісно пов'язані з орієнтацією на соціокультурну модель взаємодії та індивідуально-особистісні характеристики фахівця [1, с.248]. Саме стереотипи технократичного суспільства не дають розкрити у повній мірі потенціал особистості високопрофесійного фахівця – звідси неможливість його розвитку, самовдосконалення тощо. Перемогти стереотип можна за допомогою циклу психолого-педагогічних та інших гуманітарних дисциплін.

Для цього необхідно удосконалювати послідовність викладання дисциплін гуманітарного циклу, використовувати новітні методи і технології (метод мозкового штурму та інш). Вона може бути різною, але найбільш прийнятна така. На молодших курсах краще викладати історію і культурологію, що дає студентам уявлення про розвиток цивілізації. Далі – для розвитку навичок абстрактного мислення необхідне вивчення філософських дисциплін (історії філософії, загальнотеоретичних проблем сучасної філософії, логіки і

так далі), які читаються у вигляді базових і спеціальних курсів. Завершити гуманітарний курс бакалавра такими дисциплінами, як економічна теорія, соціологія, політологія, педагогіка і психологія, що дають уявлення про логіку економічних, технічних і соціальних процесів. На другому рівні вищої освіти, особливо для тих, хто повинен надалі обійняти керівні посади, була б корисна серія спецкурсів. Такими спецкурсами можуть бути соціальна психологія, теорія комунікацій, педагогіка вищої школи та ін. Після цього можна чекати, що випускник вузу перестане прямолінійно сприймати складні проблеми взаємин між людьми і вирішуватиме їх гнучкіше і безболісно для себе самого і суспільства в цілому.

Інтеграція особистості в національну і світову культуру, що сприяло б взаєморозумінню і співпраці між людьми, народами незалежно від расової, національної, етнічної, релігійної і соціальної приналежності з урахуванням різноманітності світоглядних підходів і реалізації права думок і переконань

Технічний університет майбутнього – це гуманітарно-технічний університет, тобто університет, який виховує спеціалістів, які засвоїли необхідність нових відносин з довкіллям, суспільством, засвоїли загально-культурні цінності.

Реалізація цих глобальних цілей можлива лише при об'єднанні зусиль державної системи освіти й інших відомств, підприємств, установ і фондів, комерційно-ринкових структур, зацікавлених у збереженні розвитку інтелектуального потенціалу і творчих здібностей молоді України.

Саме у творчій діяльності студент набуває високого професіоналізму, свідомості і відповідальності. Для виховання і розвитку цих якостей необхідні своєчасна і ефективна професійна орієнтація, система освіти і творчість, що створюють умови гармонійного розвитку для молоді.

Оскільки розвиток системи гуманістичної освіти немислимий без процесу навчання, то основна увага в підготовці всесторонньо розвиненого фахівця з високими професійними якостями має бути приділена, перш за все, вдосконаленню організації навчання через широке введення в навчальні плани, програми, заняття і тому подібне завдань з елементами наукової і технічної творчості, у тому числі курсові роботи і проекти дослідницького характеру, навчально-дослідницькі роботи, реальні дипломні проекти і роботи з дослідницьким розділом. При цьому необхідно добитися такої організації навчання, щоб студенти дістали можливість відчувати все емоційне багатство і багатогранність наукового, технічного, дослідницького, проектного, конструкторського і інших творчих процесів. У вищих навчальних закладах доцільне збереження і відновлення на новій основі тих, що існували, і розвиток

нових форм (участь студентів у виконанні наукової роботи, студентських науково-дослідних лабораторіях, отримання грантів і тому подібне).

Студенти технічних вузів мають бути залучені в процес засвоєння гуманітарного знання з метою усвідомлення ними культурно-історичної місії науки і техніки в житті людства і свого місця в здійсненні цієї місії.

Завдання вищої школи полягає у тому, щоб дати можливість розвитку, саморозвитку, усвідомлення себе як особистості усім освіченим, таким, що йдуть по шляху самоактуалізації. Олюднений ВНЗ повинен стати "антропоцентричним", тобто вмістити у центр навчання самого студента, зростаючу людину; не підпорядковувати його навчальному матеріалу, але весь вміст освіти підпорядкувати його розвитку як вищій меті. Тоді людська культура, історія, духовні цінності, які "трансляються" через освіту, виступлять не просто, як сукупність вже досягнутих результатів, які треба засвоїти (фактів, способів мислення, діяльності, еталонів, цінностей і так далі), а як засіб пробудження в людині майбутнього творця культури і історії, як поле можливої самоактуалізації нових поколінь. Такий підхід, з одного боку, забезпечить життя і розвиток самої культури, з іншого, створить кожній людині сприятливі умови для творчого опанування тієї або іншої професії

Висновки. Для прогресивного розвитку України необхідно зберегти і примножити інтелектуальний і культурний потенціал молоді. Основними умовами для цього є перш за все вдосконалення системи освіти, розвиток фундаментальних і прикладних досліджень, виховання духовної особистості. Необхідно розвивати творчий потенціал студентів, здійснювати пошук і реалізацію відповідних методів і форм навчання, адекватних існуючій економіці. Розвиток творчої особистості – безперервний, трудомісткий процес, реалізація якого є основою державної політики, практичної діяльності усіх інститутів і структур держави і суспільства.

Список літератури: 1. Краткий психологический словарь / Ред.-сост. Л.А.Карпенко. – 2 изд., – Ростов н/Д: «Феникс», 1998 – 512с., 2. <http://ru.wikipedia.org/wiki/Стереотип>, 3. Джантіміров А.Ю. Сучасні вимоги до інженерно-педагогічної освіти // Теоретичні та методичні засади розвитку педагогічної освіти: педагогічна майстерність, творчість, технології: Зб. наук. праць / За заг. ред. Н.Г. Ничкало. -Харків: НТУ "ХПІ", 2007. – С.203-209.

О.Г. Романовський

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСНОВИ ГУМАНІЗАЦІЇ ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ

Автор показав співвідношення якості вищої освіти із процесом її гуманізації, розкрив зміст поняття «гуманізація». У статті конкретизовано психолого-педагогічні основи цього процесу та виявлено ефективність формування майбутнього фахівця у вищій технічній школі при вивченні ним циклу психолого-педагогічних дисциплін.

А.Г. Романовский

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ГУМАНИЗАЦИИ ТЕХНИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Автор показал соотношение качества высшего образования с процессом ее гуманизации, раскрыл содержание понятия «гуманизация». В статье конкретизированы психолого-педагогические основы этого процесса и выявлена эффективность формирования будущего специалиста в высшей технической школе при изучении ним цикла психолого-педагогических дисциплин.

A.G. Romanovski

ПСИХОЛОГО-PEDAGOGICAL BASES OF HUMANIZATION OF TECHNICAL EDUCATION

An author showed correlation of quality of higher education with the process of its humanization, exposed maintenance of notion «humanization». In the article the психолого-pedagogical bases of this process are specified and efficiency of forming of future specialist is exposed at higher technical school at the study by it the cycle of психолого-pedagogical disciplines.

Стаття надійшла до редакції 9.10.2009 р.